

Remboova avantura je, kad se sve uzme u obzir, prilično jadna. U Hararu, godinama, šta je on drugo nego vrsta stranog trgovca smeštenog u stanicu za karavane? Njegovo loše raspolaženje, njegova srdžba prema domorocima, njegova razdražljivost u poslovima protišću iz nesigurnosti i neudobnosti njegovoga položaja. On je u razini zemlje, u prašini; on je doslovno u pasjim nepričikama (stvarno se bori sa psima koji dolaze da dignu šapu na njegove vreće s kafom). Po načinu na koji ga vrši, posao što ga je morao da prihvati daleko je od toga da ga povezuje sa jednom od povlaštenih i vladajućih klasa u društvu. Živeći od tegobne trgovine, on više ne čini deo naroda. On je postrani. Odbačen. Razdajljina koja odvaja mlađog komunarskog pesnika iz 1871. od trgovca iz Harara samo je prividna. To što se Rembo nalazi u Etiopiji, usred ionaca i krčaga s medovinom, jeste posledica prepredene proskripcije. Pisac *Illuminacija*, kao i pisac svejedno koje knjige ove vrste, nema svoje mesto u francuskom društvu. On svakako može u njemu da nađe neko kancelarijsko zaposlenje. Njegov talent? Njegova potreba za slobodom? Njegova žed za apsolutnim? Ah, ne! Govorimo o ozbiljnim stvarima. To je kancelarija, samoubistvo ili brod. Rembo bira brod. Ostalo: sitna trgovina, sitan promet, jedva da ima značaja. Svakako mora da se živi, zar ne?

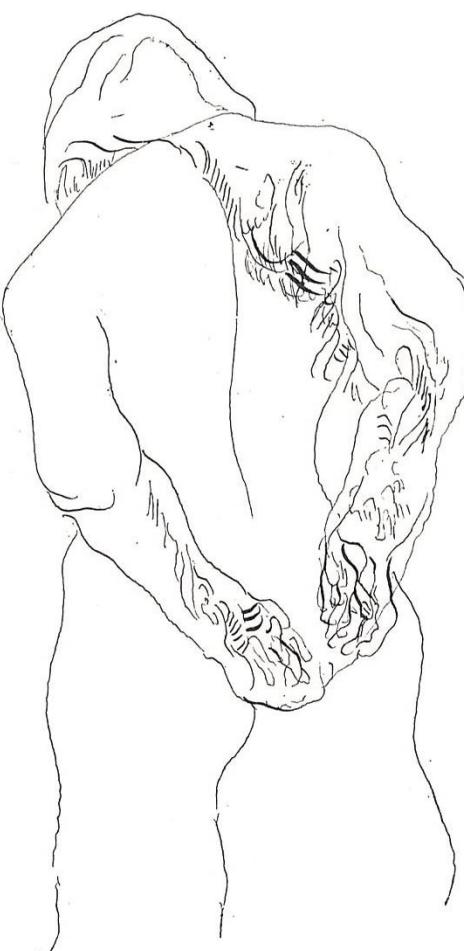
Preobražavajući se u trgovca, Rembo ne pristaje uz malogradanski red i, dosledno tome, uz ekonomski sistem za koji ga, naizgled, vezuju njegove trgovачke aktivnosti. On dela, ili pokušava da dela, ali ne misli kao trgovac. Nikakvog traga, kod njega, od principa, od konformizma koji karakterišu trgovacku klasu. U svojim poslovnim pismima, on zadirkuje, i najneznatnijim povodom, državne vlasti, neka su one francuske, engleske, italijanske ili etiopske – ako uopšte možemo da govorimo o državnoj vlasti u Etiopiji onoga doba. On živi jednu avanturu, ličnu avanturu, i malo je važno, posle svega, što ona pozajmljuje neke od svojih aspekata od trgovine gvoždarom skrom robom.

Pohlepan na novac, tvrd sa domorocima? Da, on to bez sumnje jeste. To znači da se žuri. On hita da završi sa ovim razdobljem svog života. Ali on ne može da ode pre nego što tamo ne postigne ono što mu sudbina duguje, po cenu tolikih napora, tolikih muka, tolikih poniženja. Jer, u Etiopiji, Rembo je ponižen čovek; ponižen što živi usred trgovaca, što im nalikuje; ponižen što mora bez prestanka da se prepire sa etiopskim mazgarima. On, dakle, hoće da radi brzo, što ga dovodi dole da ljude malo odguruje. On jedva da ima vremena da gleda oko sebe i da zemlji posveti više interesovanja nego oni koji je naseljavaju. Uostalom, u dnu njega samog, neko, pesnik sveden na čutanje, gleda umesto njega. Čuvena formula: »Ja je neko drugi« zadobjiva ovde sav svoj smisao. Najzad, ljubav prema novcu zamjenjuje na trenutak odsutnu veru u bolji svet, bratski svet koji se očrtavao u vidovitosti. Zaista je potrebno da se u nešto veruje kada pravda, jednakost među ljudima i mir u srcima izgleda da su odloženi za kasnije.

Politički, ovo smo videli, dvadeset ili dvadesetpet godina koje u Francuskoj slede posle Komune sačinjavaju period oseke. Ustanovljeni red izgleda da ne prestaje da se utvrđuje uprkos napredovanju radikalizma, koji, uostalom, jedva da ga ugrožava, i još uvek veoma raštrkanih krikova onih koji zahtevaju »socijalu«. Bez sumnje, u dubini, nastavlja se pokret koji poriče prividnu mirnoću površine, ali jedino oni, još uvek veoma retki, koji su već prodrli u dialekcki materializam Marks-a, mogu da budu ovoga svesni. Što se tiče drugih, mase, ovo je situacija iščekivanja. Pobunjen čovek može tada, a da ne bude kriv za odricanje i čak se ne korumpirajući, da učestvuje u postojećem poretku, čak i u onome u njemu što se najmanje može opravdati, pod uslovom da ne usvoji principe na kojima je ovaj poredek zasnovan i da nalazi, u ovom privremenom učestvovanju, jedino mogućnost ličnog iskustva. Dozvoljeno je uhvatiti se, za vreme dok se ponovo uzima dah, za ono što hoćemo da razorimo. »Ali, rečiće se, još jednom, da li se Rembo, preobražavajući se u trgovca, ograničavao na to

PJER GASKAR

jedinstvo jedne sudbine

da se, na trenutak, uhvati za ekonomski sistem čiji je jedan od oblika bilo i evropsko prodiranje u Afriku?«

Da bi se odgovorio na ovo pitanje valja pokušati da se zamisli kakav bi bio nastavak Remboovog života da nije umro u trideset sedmom godini. Da li bi on bio nastavio svoju karijeru u Africi ili u nekom drugom delu sveta, jednako malo dodirnutom od naše civilizacije? U ovo se može posumnjati. Njegova poslednja pisma iz Etiopije odražavaju zamorenost. On ostaje u Hararu jedino da bi tamo zaokružio malo bogatstvo koje će mu omogućiti da se otrgne od onoga što je sam nazvao »onim nevoljama bez imena«. Pri svom izlazu iz bolnice, kada dolazi u Arden, da bi tamo proveo oporavak koji će biti jedva trenutno olakšanje, on ne sakriva svoju radost što ponovo nalazi pejzaže svojih ranijih godina. Uobičajena razneženost kod čoveka na smrt pogodenog i ispunjenog mračnim predosećanjem? Možda. Ali moramo ovde da se pod-

setimo na privrženost koju je Rembo uvek pokazivao prema svome rodnom kraju kojem njegove pesme, i to sve do *Illuminacija*, dužgu deo svoje snage (da li je tajna pejzaža ikada bila »izražena« od nekog pisca bolje nego od Remboa u *Suzi*?).

Nazivajući Remboa »čovekom sa tabanima na vetrui«, Verlen je, kao pravi pesnik, pokazivao više ukusa za pronalažak nego za istinu. Rembo je bez sumnje mnogo putovao, ali to je uvek bilo pod pritiskom materijalne potrebe. Sve u njemu, njegova morfolожija, njegova težina, svedoči o seljačkom atavizmu, o prirodnjoj sklonosti za ukorenjivanjem. On je čovek sa Severa. Njegov san o Orijentu je čista spiritualnost, pribegavanje simbolima. Trajanje za vidovitošću ne bi moglo da pripada Mediterancima, Južnjacima, geografija romanizma (Nemačka, Engleska) i iluminizma (po novo Nemačka, Svedenborgova Skandinavija, Nervalov jesenji Il-d-Frans, itd.) kojima se pridružuje remboovsko nastojanje, dovoljno ovo pokazuju. To znači da se čovek u zemljama bez sunca osvetljava iznutra i nije svejedno što se prekid literarne aktivnosti kod Remboa podudara sa njegovom ekspatrijacijom. Njegova domovina ostaju svakako Ardeni. Kako bi sa ovim i moglo da bude drugačije kod čoveka toliko bliskog svome detinjstvu!

Nostalgija za detinjstvom, jedna od konstanti njegova dela, jeste ono što se izražava u razneženosti kojoj Rembo podleže, ponovo nalazeći kuću u Rošu, u avgustu 1891. Eto šta dovoljno dokazuje da on nije pretrpeo nikakvu »metamorfozu«. Zašto bi ovo osećanje, jedino, u njemu bilo nadživelo? Ono je istovremeno i uzrok i posledica u središtu moralne celine za čije strukture ne možemo da pojimimo da su se preinačile. Nostalgija za detinjstvom određuje, sama po sebi, položaj bića u odnosu na svet. Ona ovde izražava odbijanje u koje je uključena čitava ličnost Remboa. Metafizička nelagodnost, potreba za čistotom (ali merila ove čistote ostaju neiskaziva), traganje za apsolutnim (ali apsolutnim čega?), svi ovi oblici neprilagodenosti, nedozrelosti, koji jedinku odvode dotle da nesvesni sublimiše svoje detinjstvo, mogu da se izraze agresivnošću. Ova Remboova, dvadeset godina posle pobuna mladičstva, ostaje neumanjena. On nije prestao da se ljuti na svet koji čini prepreku ljubavi. Nema sumnje da će, po povratku u Francusku, Rembo okretnuti svoj bes prema onima koji su nekada već bili njegov predmet, a koji su se privremenom, za vreme etiopskih godina pesnika, zaklonili iza nišana bližnjem njemu.

Odbijanje sveta kao takvog, kod Remboa, ili odbijanje društva koje su ustanovili ljudi? Oboje se obično stapaju. Ne možemo odvojiti revolucionarne težnje od životnog nezadovoljstva koje je, uostalom, pokreća stvaranja. Pravda, jednakost proširena na čitavo čovečanstvo, to nisu samo koristi, nego i nada u višak egzistencije, u višak stvarnosti, jer stvari se uvećavaju svojom zajedničkom uskladeniču. Rembo, invalid bez jedne noge, koji se raznežava pred pejzažima svoga detinjstva, ostao je revolucionar. Njegova politička mišljenja su ista kao i nekada. O tome svedoče sarkastične aluzije raspršene po njegovoj korespondenciji. General Bulanže, na primer, u njoj je ismejan isto onako kao što je to ranije bio i Badenge, pod perom mlađog pesnika. Kroz Ardena koji podleže emociji našavši ponovo svoje drveće, svoje žive vode, »divlji, bogaljast povratnik iz vrućih zemalja« neće oklevati da ubada. On nije oprostio. Bezazlenost ne oprašta. Detinjstvo ne oprašta. Nije bez razloga što religiozna imažerija prikazuje serafine naoružane mačevima. U vrhu hijerarhije, kod božanstava bez godina, njima se ne razmahuje. Posvećuje se iskupljenju. Pokušava se da se stvari urede. Ali dobro je poznato da čemo za spasenje sveta biti dužni, kad se sve uzme u obzir, andelima usmrtiljima.

No, još jednom, ono što nam je važno kod Remboa, to nije direktni izraz političkih osećanja. On ih vraća na njihov najsažetiji oblik i lišava ih skrivenog odjeka što ga ona pronalaže i u delu koje je, naizgled, najbolje očišćeno od svake brije za demonstraciju. Rembo, povratnik iz Etiopije, bogaljasti divljak, da li je on nosilac dela sa uticajem u kojem će njegovo pravedno divljaštvo, izraz

ljubavi, moći u potpunosti da se razvije delovanjem poezije? Ne oklevam da odgovorim potvrđno. I odmah, slike navaljuju: povratak u Ardena, to je, za pesniku, duhovni preporod. On oživljava, napajajući se na izvoru. Pomišljamo, takođe, na razmetnoga sina poezije: na gozbi gde se nagomilava ono što očinska kuća poseduje od najboljeg (nalazimo se u mesecu avgustu; u ardenskom pejzažu, to je kao romorenje izobilja), on će ponovo da nade svoje snage, svoj žar. Da, ali činjenice?

One su, u svemu i za sve, određene bese-dama koje Rembo drži u bolnici u Marseju, gde je, posle svog lažnog oporavljanja u Rošu, morao ponovo da bude primljen. One, međutim, predstavljaju ključ onoga što se nazvalo tajnom Rembo i za žaljenje je što nam Izabela Rembo nije dala, usled toga što ih nije ni zabeležila, da bolje upoznamo njihov sadržaj. Čujmo je: »Ponekad (Artur) pita lekare da li oni vide neobične stvari koje on zapaža, i govori im i priča im sa blagošću, izrazima koje ne bih mogla da navedem, svoje impresije. Lekari ga gledaju u oči, njegove oči koje nikada nisu bile tako lepe, a ni razumnije, i govore između sebe: to je čudno-vato. Postoji, u Arturovom slučaju, nešto što oni ne razumeju.«

Predimo na ton. Pokušaji porodične glorifikacije navikli su nas i na gore. Valja razumeti da se marsejski lekari pitaju o poreklu halucinacija do kojih njihov bolesnik (sifiličar od pre deset godina i ne ili slabo lečen) mnogo drži, ali se nikako ne čude njihovoj prirodi, kao što ovi redovi Izabele Rembo nastoje da u to uvere. Ne može se raditi, kod Remboa, o patološkim halucinacijama. Psihički poremećaji sifilisa ne javljaju se u tom obliku. Uostalom, tumor na kolenu koji je učinio neophodnom amputaciju Remboove desne noge nije, možda, sifilički nego zločudni. Čini se, u odsutnosti tačnih medicinskih podataka (u bolnici »Začeća« u Marseju, godine 1891, nisu se vodile liste sa svim pojednostima) da Rembo umire od generalizovanog raka. On ne bi bio propraćen halucinacijama izuzev ako je podrazumevao i cerebralne metastaze. Ali onda bi bili zapaženi i drugi znaci. Groznica? Svaki bolesnik zna da joj pripše fantazme o kojima čuva uspomenu, kada ona ponovo padne, i neće pitati one koji se dobro osećaju da li su videli iste stvari koje i on.

Tako smo dovedeni dole da vidimo uzrok Remboovih halucinacija u jakim dozama opijuma koje verovatno ne propuštaju da daju bolesniku čije su patnje žestoke. Ali kako onda objasniti iznenadenje lekara? Valja povjerovati da Rembo pokazuje naročitu osjetljivost na ove droge. To znači da one kod njega imaju oslobođilačku moć. Sve se dešava kao da je, od pre blizu dvadeset godina, Rembo bio obuzdao svoj poetski nagon i kao da se iznenada, pod trostrukim dejstvom povratka u Francusku (onog moralnog šoka pri dolasku u Ardena), fizičkog oslabljenja i opijuma, nešto u njemu »otvorilo«, pustilo da poteknu osećanja, slike, već odavno nagomilavane. U svom bolničkom krevetu, Rembo nije halucinant, delirant: on je vidovnjak, što nikada nije ni prestajao biti, ali koji je, za vreme gotovo dvadeset godina, ostao učutkan. Evo ga istovremeno oslobođenog materijalnih prisilu i inhibicije koja ga je sprečavala da piše. Pesnik ponovo živi u trenutku umiranja.

Jedinstvo Remboove sudsbine, porican do sad od svih istoričara književnosti, za koje »metamorfoza« pesnika ima nezamjenjive privlačnosti zagonetke, javlja se ovako tek na sasvim poslednjem mestu, onda kada se više ne radi o pisanju i kada se istina čoveka izražava kroz zaslopjenost. »Običan odjek pozan i osamljen, odgovorice se. Ima, kod umirućih, onih povratak memorije u kojima ne bismo mogli da vidimo dokaz postojanosti, vernosti. Smrt je uzvodna struja. Ona čupa, iz dubine mulja, bezimene ostatke onoga što je u njemu bilo sahranjeno. Pesnik je mrtav, u Rembou, od pre više od dvadeset godina. U istom biću, agonija okuplja mnoge leševe, ali na nejasan način. Zašto želeti da se iz toga izvuku pouke? Neka bude. Ali ako govor koji Rembo drži u poslednjim daniima svog života, govor blistavi od slika jednako kai i neka dašnje pesme, mogu jedino da se pripisu dejstvu groznice, droga i mentalne zbrke agonije, ovo čini, za pesnika tog značaja, pomalo nagao

završetak. Takođe, izvesni su se upotrebili da mu se dodeli produženje u večnosti.

Sveštenik (pozvan od koga?) pokazuje se uz uzglavlje umirućeg Remboa i daje mu poslednje pomasti. »Nikada nisam video veru tolike vrednosti«, kaže ispovednik (u Marseju smo) Izabeli Rembo, izlazeći iz sobe. Međutim, Rembo, u toku svog tromesečnog boravka u bolnici, nije ni jedan jedini put tražio ovog ispovednika da se sa njim porazgovara. Znati ubaciti poslednju pomast skoro na prepad i u pravom trenutku činilo je još nedavno deo sveštenikove veštine. Nije li on bio milostiv da tako uteši porodicu bezbožnika, nju, koja veruje? Nije se moglo govoriti o prevari. Uopšte, umirući više nema mišljenje. On na sve pristaje. A zatim, predaja tela, skrhanog patnjama, lako liči na pokajanje.

Pridobijen na odlasku, Rembo će zauzeti mesto medju najzanimljivijim hrišćanskim figurama literature: andelima razočaranim u svoju pobunu. Ovaj poduhvat beatifikacije pesnika ostaće sramota Pola Klodela (porodiča, saučesnik, ima izvinjenje u uskoči duha i zaslepljenosti osećanja). Danas, međutim, umanjuje se broj onih koji veruju u hrišćansku veru Remboovu. U stvari, njegovu pridobijanje od katolika, legenda o njegovom vraćanju *in extremis* bogu i podešeno tumačenje njegovog dela često teže neutralizaciji pesnika i predstavljaju veštu ofanzivu branilaca moralnog poretka.

Pokajanje, kojim — prema njihovoj tezi — Rembo ponovo nalazi milost, dolazi da upotpuni ono koje ga je odvelo, osamaest godina ranije, do odricanja od poezije. Ono ga razrašnjava. Rembo se oslobođio jakog uticaja zla samo u dva navrata. Ne podcenjujemo, pri svemu tome, lepotu dela rođenog iz zablude i pobune. Bog je u njemu prisutan, i jedino za ludnom gordošu pesnik doziva vidovitost koja se drugde naziva verom. Njegova huljenja izražavaju samo srđbu koju oseća što ne može da dostigne, jednim jedinim pokretom, zonu svetlosti, itd. Na kraju, buntovni pesnik se vraća. Osudući se na čutanje, on izvršava čin pokore. On se ponovo vraća u red. On više neće da vreda poredak. Lustoti, čak i ako su genialne, imaju svoje vreme. Dobro je da Rembo, u svom punoletstvu, ode da prodaje crncima lonce kako bi umro, malo kasnije, sa svetim uljima na čelu.

Rembo koji nastavlja svoje delo do vremena kada je umro ili, nadajući se dugom životu, opet ga preduzimajući, po povratku iz Etiope, bio je to, čak i ako vodimo računa o ublažavanju žestine kojim se propraga zrestlost, element nejasnoće, u pismima, pre svega, a i u društvu. Rembo ne donosi nikakvu filozofiju (vidovitost je samo disciplina), nikakvo objašnjenje sveta, nego oslobođilački realizam poezije. Redu, izmišljenim vrednostima, poezija suprotstavlja ono što postoji. Slika ima više snage nego misao. Ona »vraća na mesto« svet, obnavlja očiglednost. Tako o Remboovom humanitarizmu, na primer. Humanost ima svojstvo prisutnosti koje pripada, u životu, jedino konjima u gradu.

Slobodarsko delo. Ne postoji možda nijedno na svetu koje označava tako veliko oslobođenje. Čisto od svakog principa, svakog intelektualizma, svake racionalne misli, ono nam doslovno daje da uđišemo »drugi vazduh«, onaj koji bi mogao da kruži svetom kada se u njemu ne bi uzdizale mnogostruke prepreke moralnih, društvenih, nacionalnih razlikovanja. U tome je Remboovo delo najdublji glas Komune, istorijskog događaja što ga, na levici, kao i na desnici, gledaju samo u njegovoj pojednostavljenosti. Komuna je u sebi, ne znajući to sasvim dobro i ne priznavajući ovo, nosila apsolutno potraživanje: ona je bila predočajni poskok, na zaokretu civilizacije koja nas danas vodi u propast, čudesna munja svesti, jednom reči, istinska revolucija. jer njih nema stvarnih izuzev onih koje su počinile da bi prevazišle svoje ciljeve.

Remboovo delo, iako po izgledu malo politično, označava ovu mogućnost prevazilaženja bez koje bi istorija bila strogo zarobljena činjenicama koje je sačinjavaju. Samo poezija jeste ona koja ljudskoj pobudi i ljudskoj nadi može da dodeli njihove prave proporcije.

Preveli s francuskog:
G. Stojković-Badnjarević
A. Badnjarević

DRAŠKO REĐEP

pero zubac razgovara sa gospodinom

BELEŠKA S UREDNIČKOG STOLA

Uvek ima izvesne, bitno indiskrette, intimne, bezmalo privatne draži kada kritičar, nekim slučajem, ili po potrebi budućih uredničkih referata, pisanih za izdavača, zaviri u ono što se, tako patetično, zove stvaralačka radio-nica jednog pisca, u tu njegovu tobožu prevažnu usamljeničku tišinu, u onaj divni nered njegovog radnog stola. Sve to što se rasipa iz nekog fascikla, svi ti listovi hartije koje vetar raznosi po sobi, sve to još nije knjiga. Novalis je svojevremeno govorio kako *kritika poezije je nemoguća stvar*. Utoliko pre urednik, taj selektor, taj ključar na vratima jedne, recimo, izdavačke republike, ne jednom ponavlja u sebi kako njegovo ustezanje da kaže presudne, konačne reči pred razlistalim rukopisom na njegovom stolu, ima logike, i ima jednu napadnu strast da se održi.

Jedan takav trenutak, koji nije bio lišen radoznačnosti, upamtio sam nad rukopisnom još knjigom Pere Zupca *Razgovor s Gospodinom*. Knjiga je sad već objavljena, ima, nešumnjivo, svoju sudbinu koja nije povezana sa uredničkim željama ili pak nadama, ali nije — čini se — na odmet podsetiti i samoga sebe na one prvobitne dojmove koje — s obzirom na ono večito, neisceljeno sećanje spominje Mateja Matevski u jednoj svojoj pesmi — pamtim, već posuknule i može biti po mnogo čemu bivše u svojoj strukturi.

Dakle, toj knjizi, objavljenoj u biblioteći *Kairos* (Kulturni centar, Novi Sad, 1971), niko, ni urednik, ponajmanje on, ni autor, više moći ne može. Ona, pre, može da sudi o njima, ne oni o njoj. Međutim, elementi izgradnje pesme u toj knjizi, zabeleženi kao uspomene na nekakve tavne trenutke nadovezanog, po mnogo čemu tradicionalnog, klasičnog pevanja, navode na pomisao kako ta bitna dilema, jedina tema ove knjige ostaje prisutna i vanjenih korica, sasvim upitna, anketna i, ako hoćete, zagonetka.

Kao što je poznato, Pero Zubac je objavio knjigu pesama *Nevermore* i, potom, jednu knjigu parodija iz naše poezije pod naslovom *Pantologija nova*. Knjige su, ako se još dobro sećam, bile dobro i sa pažnjom primljene, ili bolje rečeno, s obzirom na taj još uvek paternalistički, krajnje uzdržan i najčešće improvizovan odnos prema mlađim autorima, koji je, ponegde, opasno zacario u našoj kritici, — dobro i sa pažnjom oslušnute u našoj javnosti. Stoga je naredna knjiga, ponegde i ne bez zluradosti, očekivana, s pravom, sa velikom radoznačnošću, ali i sa izvesnom zebnjom, koja je, takođe, bezmalo poslovična kada u pitanju druge knjige autora: da li će Zubac, pesnik koji je umeo, kako je davno još primeti, da neguje jednu, reklo bi se, klasičnu orientaciju u našoj modernoj pesmi, umeti da istraže i u svojoj drugoj knjizi pesama, do kaže svoj najavljeni talent i ostvari svoju inspiraciju, kako uporno i po mnogim elementima bivše, rado, a sa neprezavidnim patosom govore oni konkretni čitaoci koji rado sude, olakso osuđuju, a još lakše zaboravljaju svoje napomene, koje ih, uostalom, ni u koliko ne obavezuju.